

szemben, végső soron azonban a magyar békeszerződés előkészítése során nem vállalta, hogy megbontsa az antanthatalmak közötti egységet.

Juhász Balázs a könyvében 113 dokumentumot közöl keletkezésük szerinti sorrendben. Eltekintett a kezdőpontként kínálkozó padovai fegyverszüneti egyezmény és a végpontot adó trianoni szerződés közlésétől, azzal az indokolással, hogy ezek szövege ismert, többször is megjelentek magyarul. A békeszerződés újraközlésével való „spórolás” még el is fogadható, a fegyverszüneti megállapodást azonban jobb lett volna újra betenni a gyűjteménybe, még ha az Magyarországra vonatkozóan nem jelölt is ki demarkációs vonalat. Az egyezményben több olyan pont van ugyanis, amely meghatározó volt főként az antanthatalmak magyarországi jogkörét illetően, de magára a szövegre is ráfért volna az újrafordítás. Szinte mind a 113 dokumentum eredetije olasz nyelvű, közülük csak három részben francia, angol és német nyelvű. A dokumentumokat Juhász Balázs maga fordította. Minden elismerést megérdemel a munkája. A szövegek eredeti nyelvezete gyakran nehézkes, részben a korabeli nyelvhasználatból, nagyobb részt azonban abból adódóan, hogy többségük diplomáciai távirat. Juhász jól oldotta meg azokat a különleges nyelvi problémákat is, amelyek a magázás-tegezésnek és a megszólításoknak a magyar és az olasz nyelvben eltérő formáiból származnak. A kötetben szereplő dokumentumokat egy kivételével teljes terjedelmükben közli. Minden dokumentum előtt szerepel a keletkezés helye, ideje, az irat szerzőjének és a címzettnek a neve és beosztása. És valamennyinél olvasható az irat eredeti lelőhelye és – ha van – az iktatószáma is. Vagyis a közölt dokumentumok visszakereshetőek, minden tekintetben forrásértékűek. A kutatók tájékozódását megkönnyíti, hogy az szerző életrajzi mutatót, névmutatót, szakirodalom-jegyzéket és a dokumentumokról regesztajellegű dokumentum-kivonatokat is összeállított és közölt a kötetben.

A Juhász Balázs által összegyűjtött, fordított, szerkesztett dokumentumkötet, miként maga is írja az előszóban, nem ad teljes képet az olasz diplomácia szerepéről a trianoni békeszerződésben. Ki lehet azt egészíteni például az emlékiratok és a korabeli olasz sajtó alapján, leginkább azonban a Trianon-munkacsoportnak a most ismertetett kiadványhoz hasonló, a későbbiekben elkészülő amerikai, japán, román, cseh és szerb dokumentum-kötetei alapján.

Horváth Jenő

Peterecz Zoltán

JEREMIAH SMITH ÉS A MAGYAR NÉPSZÖVETSÉGI KÖLCSÖN, 1924–1926

Egy jenki pénzügyi ellenőr története a Magyar Királyságban
(Amerika tegnap és ma 5.)

Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen 2018. 399 oldal

Peterecz Zoltán az Egyesült Államok történetének egyik kiváló hazai szakembere. Most ismertető műve szűkebb szakterületéhez, a két világháború közötti amerikai–magyar kapcsolatok történetéhez kötődik. Témája annak feltárása, hogy Jeremiah Smith Jr. amerikai pénzügyi ellenőr milyen szerepet játszott a Magyarországnak nyújtott népszövetségi kölcsön folyósításában. A könyv angol nyelvű változata 2013-ban jelent meg Londonban (Jeremiah Smith Jr. and Hungary, 1924–26. The United States, the League of Nations and the Financial Reconstruction of Hungary). Az angol és a magyar nyelvű kötet egymáshoz való viszonyáról

Peterecz Zoltán úgy nyilatkozott, hogy „a magyar változat rövidebb ugyan, de kiegészült újabb kutatásokkal is, így reményeim szerint még behatóbb képet ad a témáról”. (10.)

A bevezetőben megfogalmazottak jegyében a kötet „ki szeretné tölteni az űrt az 1920-as évek pénzügyi rekonstrukciós historiográfiájában, amely az európai pénzügyi újjáépítéseket és az amerikai tőke és pénzügyi szakemberek bevonását taglalja”. (19.) A szerző értékelése szerint a magyar esetet a szakirodalom nem tárgyalta megfelelő részletességgel. Éppen ezért „a könyv másik célja a közép-európai pénzügyi rekonstrukciókra koncentrálni, különös tekintettel az amerikai részvételre a magyar esetben”. (20.) E középső szintről még lejjebb, a magyarországi rekonstrukció vizsgálatának szintjére lépve, harmadik célként a szerző azt fogalmazta meg, hogy Jeremiah Smith Jr. tevékenységének középpontba állításával „a könyv kifejezetten szeretne hozzájárulni az egyre növekvő magyar–amerikai történelmi kapcsolatok irodalmához”. (19–20.)

Könyve első fejezetében Peterecz Zoltán Jeremiah Smith származását, családi hátterét, neveltetését mutatja be, arra is kitérve, miként került az akkor már nem fiatal, 1870-ben született új-angliai pénzügyi szakember az Egyesült Államok hadba lépését követően Franciaországba, ahol a háború után pénzügyi szakértőként kapcsolódott be a békekonferencia munkájába. Ilyen minőségében olyan jelentős személyiségekkel került kapcsolatba, mint John Maynard Keynes, de a „négy naggyal”, Woodrow Wilson amerikai elnökkel, Georges Clemenceau francia, David Lloyd George brit, illetve Vittorio Orlando olasz miniszterelnökkel is többször találkozott. A békekonferencia „kulisszatitkai” közül számomra különösen azok a részek voltak érdekesek, amelyekben Peterecz Zoltán összehasonlította Keynes és Smith leírását a konferencia résztvevőiről. A békekonferenciát elhagyó Keynes sokszor szarkasztikus ábrázolásmódjához képest az amerikai szakértő „sokkal visszafogottabban festette meg” a tanácskozás kulcsszereplőinek portréját. (42.) Ez azonban nem jelenti azt, hogy elégedett lett volna a „békecsinálók” teljesítményével. Észrevette például, hogy Wilson annyira a Népszövetség létrehozására és „megmentésére” koncentrált, hogy ez – az európai államférfiak részéről – zsarolhatóvá tette őt. Smith az osztrák, illetve a bolgár békeszerződésekkel kapcsolatos pénzügyi tárgyalásokon is részt vett, s ez bizonyos szimpátiát alakított ki benne azok iránt a kis államok iránt, amelyekkel „méltánytalanul” bántak.

Könyve második fejezetének első részében a Nagy Háború utáni nemzetközi helyzetet mutatja be a szerző, különös tekintettel a háborús adósságok és a jóvátételi kötelezettségek miatt alaposan megerterhelt pénzügyi viszonyokra. Jó érzékkel hívta fel a figyelmet arra, hogy az 1920-as években az Egyesült Államok még azzal a Népszövetséggel is pragmatikus együttműködést folytatott, amelyhez nem csatlakozott, s amely alapokmányának 10. cikkelye döntő szerepet játszott abban, hogy a Szenátus nem ratifikálta a békeszerződéseket. Ezt azért érdemes hangsúlyozni, mert a magyarországi laikus és szakmai közvéleményben egyaránt sokszor még ma is téves elképzelések élnek a két világháború közötti korszak izolacionista amerikai külpolitikájáról, mintha az valamiféle teljes bezárkózást, a világ ügyeitől való teljes elfordulást jelentett volna.

A második fejezet második részében a háború utáni európai pénzügyi rekonstrukció felteletrendszerét vázolja fel a szerző, és úgy találja, hogy a korszak vezető pénzügyi szakemberei a kiegyensúlyozott költségvetést, a biztos lábakon álló valutát, az aranyalapot és a jól szervezett jegybankot tekintették a sikeres rekonstrukció garanciájának.

A második fejezet harmadik részében az osztrák pénzügyi helyreállításról olvashatunk. Az osztrák rekonstrukciót Magyarország szempontjából legfontosabb tanulsága a szerző szerint az, hogy „a Népszövetségnek sikerült biztosítania, hogy Európa szívében kollektív segítséget kapott egy vesztes ország a háború után néhány évvel, és ez mindenképpen siker volt”. (91.) Peterecz véleménye szerint az osztrák helyreállítás összességében sikeresnek

bizonyult, mivel egyensúlyba hozta az ország költségvetését, biztos fizetőeszközt teremtett és a társadalmi-politikai stabilitást is biztosította, de a folyamat során a program egyik népszövetségi ellenőre, a holland Alfred Zimmermann, illetve az osztrák kormány között állandó súrlódások adódtak.

A magas nemzetközi szintről „alább ereszkedve” a szerző hőse, Jeremiah Smith a harmadik fejezetben megérkezik Magyarországra. A fejezet első és második részében Peterecz az első világháború utáni Magyarország általános politikai, illetve gazdasági helyzetét mutatja be. „Roppant jelentőséget” tulajdonít annak, hogy Magyarországot 1922. szeptember 18-án felvették a Népszövetségbe, hiszen ez döntő lépés volt ahhoz, hogy az ország kikerüljön „a háború vége óta tartó politikai elszigetelődésből”. (100.) Kiemeli, hogy 1921-ben Magyarország és az Amerikai Egyesült Államok – történetük során először – felvették egymással a hivatalos diplomáciai kapcsolatot, s szerinte ennek különös jelentősége abban áll, hogy gazdasági szempontból az adott helyzetben „az Egyesült Államok és Nagy-Britannia volt az a két állam, amelyektől Magyarország hathatós segítséget várhatott [...]. Mindkét ország elég távol volt ahhoz, hogy barátságos legyen, de elég erős volt ahhoz, hogy segítsen Magyarországon”. (105.) A magyar politikai vezetés ezért elsőként ebben a két országban próbált meg magán-kölcsönökhöz jutni, s csak e kísérletek kudarca után fordult a Népszövetséghez. A szerző részletesen bemutatja, miként próbálta a kisantant megakadályozni Magyarország népszövetségi kölcsönhöz jutását, ami végül erőteljes brit nyomás eredményeként valósulhatott meg.

Miután a kölcsönügyletet nyélbe ütötték, a Népszövetség egyik legfontosabb feladatává a megfelelő főbiztos kiválasztása vált. A negyedik fejezet elején a szerző rámutat arra, hogy az Ausztriában működött holland biztos „ténykedése” miként vezette a magyar kormányt az amerikai főbiztos kinevezésének támogatásához. Smith a párizsi béketárgyalások után Japánban, Kínában és Mexikóban nagy tapasztalatra tett szert a nemzetközi kölcsönügyletek kezelésében. Személyes motivációinak vizsgálata során Peterecz arra a következtetésre jutott, hogy a megbízatás elvállalásában a wilsoni demokrata irányvonal és a Népszövetség melletti elkötelezettsége nyomhatott legtöbbet a latban. A magyar kormány pedig örömmel nyugtázta, hogy az amerikai biztos személye védelmet jelenthet a kisantant támadásaival szemben, támogatást nyújthat az ország gazdasági újjáépítése számára és amerikai magántőkét vonzhat az országba.

A következő lépést a magyar kölcsön folyósításának megszervezése jelentette. Szerencsés megoldásnak tartom, hogy a szerző két külön fejezetben tárgyalja a népszövetségi kölcsön megvalósításának pénzügyi-technikai, illetve emberi oldalát. Így ugyanis „emberközeli” és kézzelfoghatóvá tudja tenni a rekonstrukció elvont számait és statisztikai adatait. Ami a technikai oldalt illeti, Peterecz Zoltán szisztematikus részletességgel, de az olvasót nem „túlterhelő” módon ábrázolja a kölcsön folyósításának menetét, problémáit és pozitívumait. Magának az ügyletnek a gazdasági mérlegét is higgadt tárgyilagossággal vonja meg, és jelentőségüknek megfelelően mutatja be az eredményeket (stabil fizetőeszköz, az infláció leohadása, költségvetési többlet). Ugyanakkor arra is rámutat, hogy a program negatívuma, a „szanálási válság” (281.) is jelentkezett: „a költségvetés többletéhez vezető intézkedések, mint a megnövekedett adóterhek, a vámtarifa-emelések vagy a piaci szabadság helyreállítása azonban áremelkedést és rosszabb életszínvonalat jelentett a lakosság részére.” (281.)

Számomra a legérdekesebb, és véleményem szerint a könyv egyik legnagyobb újdonságát jelentő fejezete az, amelyben a magyar pénzügyi rekonstrukció személyes oldalát tárgyalja a szerző. Ebben (hetedik fejezet) egyrészt Smith pontos, egyben élénk színekkel megrajzolt portréját adja, másrészt azt mutatja be, hogy hőse milyen fontos szerepet játszott a két világháború közötti Egyesült Államokban élő Magyarországgal kapcsolatában, harmadrészt pedig arra a nagyon érdekes jelenségre hívja fel a figyelmet, hogy milyen motivációk hatására

jött létre és épült ki Jeremiah Smith magyarországi kultusza. Ami az első aspektust illeti, Peterecz Zoltán széleskörű forrásanyagra (sajtó, visszaemlékezések, levéltári anyagok) alapozva mutatja be Smith szerény, mégis határozott és cselekvőképes karakterét. A másodikként említett szempont szerint azután arra a következtetésre jut, hogy „Smithnek köszönhető[en] [...] Magyarország valamivel előkelőbb pozíciót tudott magának kivívni az amerikai köztudatban.” E tevékenysége pedig nagymértékben hozzájárult magyarországi kultusza kialakulásához. Ez jól beleillett a magyar kormány azon törekvéseibe, hogy az amerikai közvélemény befolyásolásával (is) próbálja tágítani nemzetközi mozgásterét és külpolitikai céljainak sikeres megvalósítását. Egy valódi „kultusz” kialakulásához azonban arra is szükség van, hogy ápolói higgyenek is a kultusz tárgyának nagyszerűségében, Jeremiah Smitht pedig szeretni és tisztelni való karaktere erre alkalmassá tette.

Könyve utolsó, nyolcadik fejezetében a szerző Jeremiah Smith további, 1935-ben bekövetkezett haláláig tartó sorsát tekinti át, és rámutat, hogy a volt főbiztos és Magyarország, illetve a Népszövetség kapcsolata ekkor sem szakadt meg. Könyvének összegzésében Peterecz a magyarországi rekonstrukció történetét az első világháború utáni kelet-közép-európai gazdasági helyreállítási kísérletek szélesebb összefüggésrendszerébe illesztve értékeli. Innen nézve úgy találja, hogy a népszövetségi „mentőprogramok sok tekintetben tényleg sikeresek voltak. Hogy ezek az eredmények csak rövidtávra szóltak, az nem elsősorban a szervezet hibája volt, sokkal inkább az érintett országoké”, hiszen „a hatalmas összegeket, amelyek ezekben az országokba érkeztek, csak kis százalékban használták fel megtérülő befektetésekre, inkább társadalmi feszültségek enyhítésére fordították: a hosszú távú stabilitást rövid távú belpolitikai érdekek írták felül”. (355.) Magyarországon az amerikai főbiztos távoztával „az addig tapasztalható erőskezü ellenőrzés is eltűnt”, s a kibontakozó adósságszpirál a nagy gazdasági világválság hatásaival kibővülve, egyre inkább Németország irányába sodorta az országot.

Peterecz Zoltánnak mindhárom, könyve bevezetőjében említett célját sikerült munkájával megvalósítania. A kötet angol és magyar nyelvű változata pedig „felhelyezte” Magyarországot az 1920-as évek pénzügyi rekonstrukcióinak nemzetközi és hazai szakmai térképére, mégpedig úgy, hogy a magyarországi történéseket közép-európai kontextusban tárgyalja, Jeremiah Smith magyarországi tevékenységét illesztve bele ebbe a képbe. A két világháború közötti időszak sokáig a magyar–amerikai kapcsolatok történetének elhanyagolt területét jelentette, ám a szerző és mások (Glant Tibor, Mathey Éva) erőfeszítéseinek eredményeként az utóbbi másfél-két évtizedben a helyzet kezd megváltozni. Peterecz munkája méltán érdemelte ki a Magyar Anglisztikai Társaság egyik publikációs díját, amelyet az anglisztika és az amerikanisztika területén 2018-ban megjelent legjobb kiadványoknak ítéltek oda.

Lévai Csaba

